

**Tiesību Zinātņu Pētniecības Institūts sadarbībā ar
Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti, laikrakstu “Dienas Bizness” un žurnālu “Jurista
Vārds” rīko zinātnisku konferenci**

„Valsts konsekvence tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principu ievērošanā”

2016. gada 29. janvāris plkst. 12.15 – 12.30

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes konferenču zāle

Sandis Bērtaitis¹

Referāta

**“Tiesiskās paļāvības princips enerģētikā: subsidētās elektroenerģijas nodokļa piemērs”
tēzes**

1. Tiesiskās paļāvības principa satura un tiesiskās nozīmes noskaidrošanā vispiemērotākā ir tiesību reālisma iedibinātā tradīcija. Atbilstoši šai tradīcijai, lai noskaidrotu tiesību saturu, ir nevis jāpievēršas vispārējām konceptuālām teorijām, bet jālūkojas uz tiesību saturu, kāds tas pastāv tiesību piemērošanas reālajā praksē. Tikai tiesību piemērošanas prakse uzrāda īsteni nozīmīgās tiesību normas, ar ko sabiedrība var rēķināties. Tādējādi konkrēta piemēra analīze palīdz skaidrāk uzlūkot tiesiskās paļāvības principa reālo nozīmi un sniegt prognozes par tiesiskajiem risinājumiem līdzīga rakstura situācijās.
2. Enerģētika ir viena no tām tautsaimniecības jomām, kas ne tikai prasa ievērojamus kapitālieguldījumus, bet arī balstās ilgtermiņa apsvērumos par sabiedrības vajadzību, enerģijas ražošanas un pārvades tehnoloģiju, kā arī ģeopolitiskās situācijas perspektīvu attīstību. Laika dimensija enerģētikas projektu realizācijā ir sevišķi nozīmīga, jo enerģētikas objekti tiek veidoti ilgtermiņā, bieži pielāgojoties enerģijas iekārtu kalpošanas ciklam (15, 20 un pat 25 gadiem). Tādējādi tiesiskā paļāvība ir fundamentāli nozīmīga enerģētikas projektu plānošanā un īstenošanā.
3. Viens no plašāk izmantotajiem enerģētikas atbalsta instrumentiem ir elektroenerģijas obligātais iepirkums, kas izpaužas kā ražotājam piešķirta garantēta iespēja noteiktu laika periodu (10, 15 vai 20 gadu garumā) pārdot noteiktā apjomā saražotu elektroenerģiju par cenu, kas pārsniedz elektroenerģijas vidējo tirgus cenu. Tiesības pārdot saražoto elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros ir kvalificējamās kā īpašums Satversmes 105. panta izpratnē, jo šīm tiesībām piemīt ekonomiska vērtība un tās pastāv konkretizētā veidolā.
4. Elektroenerģijas obligātais iepirkums darbojas nevis kā maksājums elektrostacijas izveidei, bet gan kā garantēts maksājums stacijas izveides gadījumā. Tas ir mehānisms, kas piesaista investoru intereses ar noteiktu garantiju nodrošināt viņiem ilgstošus un prognozējamus ienākumus pēc investīciju ieguldīšanas staciju būvniecībā un elektroenerģijas ražošanā. Šim mehānismam piemīt stimulējošais efekts, kas izpaužas kā investora uzvedības ietekmēšana ar mērķi, lai veiktu darbību – ieguldītu investīcijas, ko viņš nebūtu veicis, ja nepastāvētu elektroenerģijas obligātais iepirkums. Turklāt ražotāju tiesiskā paļāvība ir individualizēta un

¹ Rīgas Juridiskās augstskolas vieslektors, Zvērināts advokāts.

līdztekus normatīvajam regulējumam pamatota arī ar Ekonomikas ministrijas izdoto administratīvo aktu un publisko tiesību līgumu, kas noslēgts ar publisko tirgotāju.

5. Ar 2014. gada 1. janvāri Latvijā tika ieviests jauns nodokļa veids – subsidētās elektroenerģijas nodoklis. Atbilstoši Subsidētās elektroenerģijas nodokļa likumam, kas Saeimā tika pieņemts 2013. gada 6. novembrī, ar šo nodokli tiek aplikti visi ienākumi, kurus ražotājs gūst no obligātā iepirkuma ietvaros pārdotās elektroenerģijas. Ieviešot nodokli, likumdevēja mērķis bija reformēt līdzšinējo enerģijas ražotāju atbalsta sistēmu, kas konkrētajā formā pastāvēja jau no 2005. gada, kad stājās spēkā Elektroenerģijas tirgus likums.
6. Subsidētās elektroenerģijas nodokļa ekonomiskās sekas bija tādas, ka tika samazināts atbalsts enerģijas ražotājiem, proti ar nodokļa ieviešanu faktiski tika samazināta maksa par obligāti iepirkamo elektroenerģiju. Jaunais likums attiecās gan uz komersantiem, kas bija ieguldījuši investīcijas un uzsākuši enerģijas ražošanu, gan uz komersantiem, kas vēl tikai plānoja savu elektrostaciju izveidi. Tāpat jaunais likums neparedzēja nekādus pārejas noteikumus, uz kuru pamata ražotāji varētu pielāgot savu darbību jaunajai situācijai.
7. Izvērtējot subsidētās elektroenerģijas nodokļa konstitucionalitāti, Satversmes tiesa atzina, ka nodokļu jomā likumdevējam ir piešķirta plašāka rīcības brīvība, bet attiecībā uz nodokļu politikas realizāciju konstitucionālās kontroles tvērumam ir šaurāks. Satversmes tiesas izpratnē gadījumā, kad likumdevējs nosaka jauna nodokļa maksāšanas pienākumu, personas tiesiskā paļāvība nav aizsargājama tādā pašā mērā kā citos gadījumos, kad tiesībām uz īpašumu noteikti ierobežojumi. Enerģijas ražotājam nevar veidoties tiesiskā paļāvība uz to, ka valsts nodokļu sistēma netiks mainīta tādā veidā, kas varētu negatīvi ietekmēt tā saimniecisko darbību.
8. Subsidētās elektroenerģijas nodokļa lietā divi Satversmes tiesas tiesneši atsevišķajās domās atzina, ka Satversmes tiesa nav pietiekami izvērsti argumentējusi, vai subsidētās elektroenerģijas nodoklis pēc būtības ir klasificējams kā nodoklis. Papildus tam tiesneši norādīja, ka to ieskatā Satversmes tiesa nav pietiekami izvērtējusi apstrīdēto normu atbilstību tiesiskās paļāvības principam.
9. Analizējot Satversmes tiesas secinājumus kontekstā ar tiesiskās paļāvības principu, bažas raisa divi apstākļi. Pirmkārt, nodokļu jomā gandrīz pilnībā tiek izslēgta tiesiskās paļāvības principa darbība. Likumdevējam tiek dotas tiesības ar nodokļu palīdzību brīvi revidēt tādas publiski tiesiskās attiecības, kas starp valsti un privātpersonu ir nodibinātas iepriekš un ir radījušas privātpersonai pārliecību par šo attiecīgu galīgu neregulējumu. Lai gan nodokļu jomā likumdevējam ir plašāka rīcības brīvība, tomēr šī rīcības brīvība nav absolūta, un to ierobežo tiesiskas valsts principi, tostarp tiesiskās paļāvības princips.
10. Otrkārt, konstitucionālās kontroles ietvaros netiek dziļāk izvērtēts, vai valsts noteiktais obligātais maksājums atbilst nodokļa jēdzienam, pat ja likumdevējs to ir nosaucis par nodokli. Elektroenerģijas ražotāju tiesību ierobežojuma konstitucionālā kontrole ir atkarīga no tā, vai subsidētās elektroenerģijas nodoklis pēc būtības ir klasificējams kā nodoklis likuma “Par nodokļiem un nodevām” izpratnē, vai – par nodokli nosaukts atbalsta samazināšanas mehānisms. Pirmajā gadījumā kontrole ir vājāka, bet otrajā gadījumā stingrāka.

11. Neizvērtējot apstrīdētā obligātā maksājuma tiesisko dabu un mērķi, pastāv risks leģitimēt prettiesiskus personas tiesību ierobežojumus, kas ir pretrunā tiesiskās paļāvības principam. Lai formāli apietu tiesiskas paļāvības principu, likumdevējs varētu daudz plašāk praktizēt atbalsta pārskatīšanu ar nodokļa palīdzību, piemēram, ieviešot vecuma pensiju nodokli, lai faktiski samazinātu vecuma pensijas. Lai novērstu šādu risku, konstitucionālās kontroles ietvaros būtu jāveic padziļināta analīze par likumdevēja noteiktā obligātā maksājuma būtību, īpaši gadījumos, kad likumdevējs ievieš jaunu nodokli vai par nodokļa objektu nosaka valsts izmaksājamo atbalstu privātpersonām.